

dapest történetének III. kötete nemcsak adatgazdagsága, a főváros fejlődéséről adott valóság-hű képe révén, de módszertani szempontból is jelentős mű, melyet méltán tekintettek mintának a többi városmonográfia szerkesztési elveinek kidolgozásában. A főváros történetére és az országos történetre vonatkozó régi és új irodalom széles körű ismeretében gazdag forrásanyagon alapuló összefoglalás a gazdag adatanyag sokszor távirati stílusú felsorolása ellenére is olvasható mű, amelynek élvezhetőségét erősen fokozza a jól kiválogatott képanyag is. Külön érdeme, hogy az eddigi kutatási eredmények összefoglalása mellett feltárja a meg nem oldott problémákat, ismereteink fehér foltjait is, ezzel is ösztönözve a további vizsgálatokat, a mélyebb megismerést.

Bácskai Vera

Budapest Története IV. Budapest története a márciusi forradalomtól az őszi 1849-es forradalomig.

Irták *Spira György* és *Vörös Károly*. Főszerkesztő Gerevich László. Kötet-szerkesztő Vörös Károly.

Akadémiai Kiadó Budapest, 1978. 809 oldal, 408 szövegek közötti kép, 3 melléklet

A forradalmi ország szíve 1848–1849 (*Spira György*)

Pest a 19. század első felére Magyarország gazdasági-, s ezzel együtt kulturális életének is központja lett, így nem véletlen, hogy innen indultak el az 1848-as forradalmi események, melyek azután meghozták a város számára egy időre a politikai központ szerepét is.

Pestnek az 1848–1849-es szabadságharcban vitt jelentős szerepét sokszor hangsúlyozták, de kevésbé vizsgálták azt a kérdést, hogy milyen feltételek mellett, s kiknek a támogatásával jött létre a pesti forradalom, azaz: hogy viszonylottak a város különböző társadalmi rétegei az eseményekhez.

Spira György tanulmánya a várostörténet oldaláról vizsgálja a kérdéseket, s ezeket a hiányokat pótolja. Hatalmas forrásanyagra támaszkodva részletesen elemzi a testvér-városok, Pest, Buda és Óbuda szerepét a forradalomban. Vizsgálja, hogy hol, kik és miért támogatták a forradalmi eszméket, vagy tartották távol magukat tőlük. Bemutatja mindazokat a változásokat, melyeket a helyi és országos forradalmi események, a különféle kormányrendeletek, vagy császári intézkedések e városok életében, igazgatásában, az egyes társadalmi osztályoknak a forradalomhoz való viszonyulásában okoztak.

A Spira György által felsorakoztatott igen gazdag anyagnak, s az ebből adódó részletes feldolgozásnak teljes ismertetésére nincs lehetőségünk, inkább csak a munka legfőbb szempontjainak, néhány, a várostörténet oldaláról érdekesnek ítélt mozzanatnak a kiemelésével szeretnénk ízelítőt adni a feldolgozásból.

Az események menetének a tükrében a szerző öt fő fejezetre osztja mondanivalóját. A legrészletesebb elemzéseket a tanulmánynak mintegy felét kitevő I. és II. fejezetekben találjuk, melyek „A forradalmat győzelemre vívő Pest” s a „Város az újjászerveződés útján” címet viselik. Ezekben a fejezetekben igen jó áttekintést kapunk a Petőfit s a körülötte tömörülő radikális író-fiatalokat támogató pesti tömegek összetételéről. Utóbbiak nagy része olyan társadalmi rétegekből került ki, melyek sorsuk jobbrafordulását várták a forradalomtól. A megyei nemesség Pesten élő képviselői akkor csatlakoznak a forradalomhoz, amikor annak győzelme nyilvánvalóvá válik. A város törzsökös, nem zsidó polgárai és a céhbeli mesterek érdekeiket féltve mindig szemben álltak a forradalommal, legfeljebb csak a többség nyomására, néha tesznek engedményeket, ideig-óráig. Ezeknek az osztályoknak, csoportoknak a helyzete, kitartása a forradalmi eszmék mellett, vagy éppen azokkal való következetes szembefordulásuk, más részüknél az adott széljáráshoz való alkalmazkodás kíséri végig a testvérvárosokban mind a forradalmi fellendülés, mind pedig az ellenforradalom nyílt fellépésének az időszakát.

A kezdeteket illetően a társadalmi elemzésen túl megismertet a nemzetőrség megszervezésének körülményeivel s annak — később változó — társadalmi összetételével; felméri a forradalom pesti győzelmének hatását és elterjedését az ország többi részében. Betekintést kapunk azokba az okokba is, melyek a kezdetben a forradalommal rokonszenvező nemzetiségeket, szerbeket az ellenforradalom karjaiba sodorták.

A testvérvárosok életének további menetét vizsgálva a szerző részletesen ismerteti a márciusi események következtében Pesten és Budán végbement társadalmi harcokat, az ellentétek kirobbanását a konzervatív polgárság és a forradalmi elemek között, a céhlegények sztrájkjait és követeléseit, valamint a proletármozgalmak kezdeteit. E harcok váltakozó eredményei tükröződnek a választójogosultság lajstromozásánál, a nemzetőrség újjászervezésében és az első honvédszászlóaljak létrehozásában, a gazdasági válság elmélyülésében, a városigazgatás megújításában.

Közben a szerb felkelés kirobbanása a forradalom mellett kitartó polgárok figyelmét az országos bajokra irányítja, s előreveti az ellenforradalom nyílt fellépésének árnyékát.

Az 1848–1849-es eseményeknek ezt a második szakaszát a III–V. fejezetekben tárgyalja a szerző „A harcra készülő város”, „A város az ellenség kezén”, s „A forradalomtól búcsúzó Budapest” c. fejezetekben. Az itt tárgyalt események — érthető módon — már jobban beleolvadnak az országos események folyamatába, de azért itt is sok, a város története szempontjából is fontos jelenségre hívja fel a figyelmet.

Jellačić előretörésének hírére elrendelik Buda megerősítését. A pákozdi győzelem okozta rövid fellélegzés után kiderül, hogy az ellenforradalom veszélye változatlanul fennáll. Bécs Jellačićot Magyarország teljhatalmú katonai és polgári kormányzójává nevezi ki. Leverik a bécsi nép október 6-i fegyveres felkelését. Mindez tudatosítja a forradalom vezetőiben, hogy az önvédelmi harc megszervezése az egyik legfontosabb feladat. Nagyránó a hadfelszerelési cikkek kereslete. Ezzel kapcsolatban részletesen elemzi a szerző Buda és Pest kézműveseinek és nem nagy volumenű nagyiparának szerepét és részvételét a hadi ellátásban. Megismerkedünk a hadfelszerelés szempontjából számításba jövő ipar-

ágakkal, beleértve az élelmiszeripart is, s tudomást szerezhettünk azokról a visszaélésekről, melyeket sokszor a céhmesterek követtek el legényeikkel szemben a haszonszerzés érdekében. A nagyipar részvételét a fegyverkezésben, ha kell, az üzem állami tulajdonba vételével is biztosítják, s a honvédelmi bizottmány lépéseket tesz újabb hadianyaggyártó üzemek létesítésére. A hazai nagyiparosok, a kialakulóban lévő magyar burzsoázia első képviselői érdekeltek a polgári átalakulásban és az Ausztriától való függetlenedésben, így azonosítják magukat a magyar forradalom ügyével, még akkor is, ha netalántán külföldről kerültek hazánkba.

A hadiipar fellendülése következtében kiküszöbölődik a munkanélküliség, emelkednek a bérek, javul a munkássors — általában is, nemcsak a hadfelszereléshez kapcsolódó területeken. A tanulatlan napszámosok munkaerejét Pest város körülsáncolásának munkái kötik le. Ezzel szemben romlik az értelmiség helyzete, csökkennek az elhelyezkedés lehetőségei, számukra legfeljebb a honvédszászlóaljok gyarapodása jelenti a katonáskodás, a tiszti rang megszerzésének lehetőségét.

A hadikiadások következtében csökkennek a városok saját jövedelmei, elmarad a városfejlesztés, Pest és Buda mind elhanyagoltabbá válik.

Az ellenforradalmi csapatok győzelmei, az országgyűlésnek és a honvédelmi bizottmánynak Debrecenbe költözése újabb változásokat okoz Pesten és Budán. A Windischgrätz csapataitól megszállott városokban a városházákön személycseréket hajtanak végre, szétzúzzák a városi autonómiát, üldözik a rebelleket, megsarcolják a lakosságot. Újra erősen megnövekednek a megélhetési gondok. Hogy munkaalkalmakat teremtsenek, erődítési munkálatokba kezdenek Budán, s újrakezdi Pest határának körülsáncolását.

A forradalom hadállásainak szilárdulása, s az isaszegi győzelem után Aulich csapatai bevonulnak Pestre. Ez újabb változásokat hoz a városi közigazgatásban, megtorlásokat az ellenség segítőitársaival szemben. Budát csak hosszú és véres harcok árán tudják elfoglalni május 21-én reggelre. A győzelmi ünnepségek után Budán is megkezdődnek az átszervezések, megtorlások, s megkezdődik az újjáépítés is. A Pestre visszatelepült kormány városszépítési terveket sző. Mindez azonban nem segít a városlakók megélhetési nehézségein, a városvezetés körüli vitákon.

Ezidőben mondja ki Szemere Bertalan rendelete Buda, Pest, Óbuda hatóságainak egyesítését, s elrendeli június 24-én, hogy a budai és pesti közgyűlés terjessze elő a város-egyesítés lebonyolítására vonatkozó javaslatát. A rendelet megszületése idején megindult nagy ellenforradalmi támadás azonban megakadályozta a keresztülvitelt. Július 8-án a forradalom vezérkara újra eltávozik — most Szegedre — s megindul a városból a tömeges elvándorlás. Ezzel szűnt meg Pest és Buda szerepe a forradalmi eseményekben.

Nagy Emese

Budapest története 1849–1918. (Vörös Károly)

Nem könnyű feladat egy évtized múltával recenziót írni egy könyvről, kiváltképpen egy kézikönyvül szolgáló alpműről. Az idő az „ércnél maradandóbb” műveket, a szolidan megalapozott történeti tanulmányokat is kikezdi, különösképpen olyan, az ismeretanyagban gyorsan bővülő, de az értékrendben képlékeny időszakban, mint amilyen az elmúlt évtized volt. Ilyen utólagos szemrevételezésnél mindig fennáll a veszélye annak, hogy tíz évnyi ismeretanyaggal okosabb, új értékszempontoktól vezérelt fejjel olyasmit keresünk, hiányolunk a munkában, ami a megírás korában nem, vagy másként ismert, másként kanonizált téma volt, s olyasmit tartunk csekélyebb súlyú, vagy jelentéktelenebb kérdésnek, ami a maga korában újdonság, vagy szemléleti evidencia volt.

Az utólagos értékelésnek nem tudományunktól idegen, hanem nagyonis történeti módszere az, hogy a recenzens – ha történetesen egykoron a kéziratnak is bírálója volt – előveszi a tíz (sőt esetünkben kerekén 13) évvel ezelőtt írt lektori véleményét, és összeveti a mai véleményével. Átnézvén a 13 évvel ezelőtt írt recenziómat, nem csekély megelégedéssel és örömmel állapíthattam meg, hogy annak általános értékelő részét szinte változtatás nélkül leírhatom ma is. Az értékeknek ez a gyakorlatban megbizonyosodott stabilitása Vörös Károly könyvének nagy érdeme és dicsérete.

A kézirat átolvasása után úgy láttam, hogy ez a kötet minden bizonnyal standard munka lesz, mégpedig nemcsak a szűkebb téma, Budapest, hanem az egész korszak, az abszolutizmus és a dualizmus kora történeti irodalmában, és standard munka nemcsak az enciklopédikus kézikönyv, hanem a várostörténeti feldolgozás mintája értelmében is. A szerzőnek sikerült a főváros és a korszak történetét a tematikai teljességben bemutatni. Az *extenzív totalitás* felöleli a gazdaság és társadalomtörténettől a politika- és kultúrtörténetig a társadalmi tevékenység valamennyi fő területét, és ezen belül olyan fontos, de kevésbé feltárt részterületeket is, mint a technikatörténet, a gazdasági közigazgatási kulturális és egyéb intézménytörténet, a demográfia, az ízlés és gondolkodásmódtörténet.

A munka azonban nemcsak az extenzív totalitást megvalósító szintézis, hanem számos részletében és több főtémában elmélyült kutatáson alapuló *monográfia* is. Erre kényszerítette a szerzőt a megalapozó munkálatok hiánya, a szakirodalom hézagossága, és erre készítették a korszerű várostörténet módszertani követelményei is: a város, mint komplex gazdasági–társadalmi képződmény funkcionális vizsgálatának olyan lényeges problémái, mint az urbanisztika, a városigazgatás, a nagyvárosi társadalom típusai, stb. Ily módon a feldolgozás éppen a sajátos várostörténeti kérdésekben az intenzív – és a fejlődés belső összefüggéseit tekintve – totalitás felé halad.

E jellemzés tulajdonképpen már érinti a munka koncepcióját is. A szerző egyrészt azt kutatja, miért és hogyan lett Pest-Buda az ország valóságos központja, hogyan szaporodtak és differenciálódtak a fejlődés során a nagyvárosi funkciók, hogyan alkalmazkodott ezekhez a város társadalmi és igazgatása. Másrészt: hogyan töltötte be az egyesített Budapest a főváros funkcióit a relatíve elmaradott agrárország polgárosításában és modernizálásában, hogyan „készítette fel” a 20. század válságperiódusában felvetődött kérdések progresszív megválaszolására.

Bár az első kérdés megválaszolása nem szorosan véve ennek a kötetnek a feladata, de az a tény, hogy a Habsburg-abszolutizmus újból szétválasztotta az 1849-ben már egyesített fővárost, és igyekezett országos központ szerepét ellensúlyozni, a választ ebben a korszakban is aktuálissá teszi. A szerző visszanyúlva az előzményekhez nagyon világosan, határozottan és meggyőző érvekkel bizonyítja be, hogy Budapestet mindenekelőtt közlekedési kulcshelyzete, a 18. század végétől rohamosan fejlődő kereskedelme, az országos piacot szervező szerepe teszi gazdasági, és ez a szerep politikai–kulturális centrummá. Bizonyos, hogy elsődlegesen gazdasági helyzete, vállalkozó bátorsága, szervező–felhalmozó ereje emelte Budapestet a dinasztától és a konzervatív arisztokráciától pártolt Pozsony és a tiszántúli nemesség jó részétől favorizált Debrecen fölé már a reformkorban. E gazdasági funkcióit természetesen társadalmi hordozó rétegek töltötték be: előbb a görög–macedon, illetve a német kereskedő város hatalmas lehetőségeit felismerő vállalkozó (kereskedő, bankár, iparos) modern burzsoázia. A szerző helyesen mutat rá a környező megyék áruterelésben érdekelt, liberális arisztokráciájának és középnemességének nem lebecsülhető városfejlesztő és támogató tevékenységére. Ennek bizonyára nagy szerepe volt abban, hogy Pest-Buda már a reformkorban mindinkább országos politikai, gazdaságpolitikai és egyben kulturális központtá kezdett felnőni.

A város gazdasági ereje és társadalmának országos vezető szerepe mutatkozott meg abban, hogy az abszolutizmus visszafejlesztő törekvései hamar kudarcot vallottak, és 1860-tól kezdve már Bécs nem vonta többé kétségbe, az ország is egyértelműen elismerte Budapest főváros rangját. Az egyesítést előkészítő folyamatok kapcsán a szerző teljes részletességgel mutatja be, hogy a kiegyezés időszakában Pest-Buda már az ország legnagyobb piacú iparvárosa, legnépesebb, „legvárosiasabb” és egyúttal legpolgáribb városa, amely élenjár a kapitalizmus kifejlesztésében, megszervezésében, intézményeinek, kultúrájának, ízlésének kialakításában.

És éppen ez a kérdés vezet át a második problémakörhöz: hogyan töltötte be ezt a funkciót az egyesített főváros a dualizmus csaknem félévszázadában? A válasz, bár időrendileg is, tematikailag is differenciált és nem hallgatja el a hiányokat és árnyoldalakat sem, alapjában pozitív. A szerző koncepciója teljesen helyeselhető: a polgári város és annak magyar példaképe, Budapest volt a haladás hordozója még akkor is, ha a polgári haladás szükségképpen súlyos ellentmondásokkal, az elnyomás új formáival és nyomorával járt is. Budapest egyrészt – kezdetben – a polgárosodásban, a tőkés átalakulás ösztönzésében–irányításában, utóbb a kapitalizmus ellentmondásainak feltárásában és a leküzdésük szocialista mozgalmának felnevelésében élen járt, valóságos vezetőerő volt.

Nem kevésbé figyelemre méltó a városfejlődés *funkcionális* összefüggéseinek kidolgozása. Budapest elsőrendű gazdasági – ezen belül közlekedési, kereskedelmi, raktározási, utóbb ipari – funkciójából következik egyrészt társadalmi tagozódása, másrészt urbanisztikai kiépülése, városépítészete, közművesítése, stb. E kettőből ugyancsak új funkciók sora vezethető le a várospolitikában, a szociálpolitikában, a művelődési igények és formák keletkezésében. Más szóval: a város mint tárgyiasult emberi létforma, lakóhely, telephely, mint gazdasági szervezet, mint társadalmi közösség, mint művelődési–tudatformáló környezet és mint a politikai cselekvés, küzdelem színtere, részfunkcióiban egymással összefüggő és kölcsönhatásban álló szerves egységet alkot.

Ki kell emelnem a munka hatalmas forrásanyagát és tényismeretét, a szerkesztést és a periodizálást. Mondhatjuk, hogy negyedszázados történeész kutatómunka felhalmozott eredményei öltöttek testet a kötetben. Az eddigi szűkös irodalom gazdaságos kiaknázása, a hatalmas statisztikai nyersanyag operacionalizálása — ennek keretében a virilista jegyzékek, általában az adójegyzékek és a választói jegyzékek úttörő feldolgozása — nagy levéltári anyag, a korabeli publicisztika és sajtó felhasználása alapozza meg a munkát. A periodizáció kitűnő. Igaz, az első korszakhatárt maga a városegyesítés természetszerűen kijelölő, de itt figyelemre méltó, ahogyan ezt a határt a szerző az országos fejlődéssel: a kiegyezéssel s a következő „Gründerzeit” tökécs fellendüléssel összekapcsolja. Jó megoldásnak érzem az 1896-os második korszakhatárt is. Tény, hogy mind az országos történetben, mind a fővároséban, valahol az 1890-es években következik be az imperializmusra való átmenetet jelző korszakváltozás. Lehetne ezt 1892-höz, a székesfőváros avanszálásához is kötni, de ez formális megoldás lenne. A Milleneum azonban a ragyogó fényekkel és a mögöttes árnyékokkal kiválóan alkalmas a nagyság és a hanyatlás, a kiteljesedés és a kezdődő válság érzékeltetésére. Szerkezetileg is, mint dramatizálható fordulópont, jó szakaszhatárnak látszik, mégha a városfejlődés nem minden területen zár — illetve nyit — olyan egyértelmű korszakot, mint a kiegyezés és az egyesítés.

A szerkezet világos, logikus, szimmetrikus. Bevezetés, gazdaság, urbanizáció, demográfia, társadalom, várospolitikai, munkásmozgalom, kultúra: ez a tagozódás tér vissza mindhárom részben (alkorszakban). Ez a funkcionális összefüggés rendjében kialakított logikus egymásraépülés megkönnyíti a tájékozódást, az áttekintést, az összehasonlítást, de néhol formálissá, sőt sematikusvá válik. Ebből a szerkezetből több probléma is adódik. Nem evidens, hogy minden alkorszakban ugyanaz a főtéma, ugyanaz a központi városfejlesztési kérdés emelkedik ki. Nem bizonyos, hogy az első korszakban külön fejezeti súlyba lett volna az éppen szárnybontogató munkásmozgalomnak, de az valószínű, hogy az alkotmányos érában felpezsdülő egyleti élet, az új társadalmi szerveződésformák külön tárgyalást érdemeltek volna. Ugy tűnik, a 20. század elejének kultúrtörténetében a hagyományos alpontok mellett érdemes lett volna foglalkozni a sajátos budapesti kultúrteremtő tevékenység eredményeivel, továbbá a hazai nemzetiségek kulturális fejlődésében betöltött szereppel is.

Vagy például az első korszakban valóban perdöntő nagypolgári fejlődés már kevés újat hoz a másodikban, amikor a kispolgárosodás és az alkalmazott réteg felfejlődése a döntő. Vagy az iparosodásban változik a vezető szektor az egyes ágak dinamizmusa. Sok az ismétlés és átfedés. Az ismétlődő fő- és alfejezetek ugyanis természetesen előre és hátra utalnak, gyakran összegzik és ismétlik az előző fejezet tartalmát. (Itt említem, hogy egyazon részen belül is bőven található ismétlés, pl. a magyarosítás előfordul önálló témaként, aztán a társadalomtörténetben, végül a művelődésben és oktatásban. Bár igaz, hogy mindhárom esetben más aspektusok is motiválják a kérdésfeltevést, még így is sok az ismétlés. Hasonlóképpen a polgárosodás gyengeségére, szűk útjaira, a kispolgári felemelkedés nehézségeire vonatkozó fejtegetések is több alfejezetben ismétlődnek.)

Egykori előrejelzésem reálisnak bizonyult a gazdaságtörténeti és az urbanisztikai fejezetek maradandóságát illetően. Az előbbiek nagy szakszerűséggel és alaposággal tár-

gyalják a nagyvárosi infrastruktúra kiépülését, amely csakhamar megközelítette a nyugat- és közép-európai színvonalat, és lehetővé tette egy erős, sokágú gyáripár kiépülését. Vörös ugyancsak alaposan nyomon követi a gyáripár kiépülését és egyes vonatkozásaiban monarchiai vagy éppen európai jelentőségét (malomipar). Példásképpen a szoroson vett urbanisztika, a kommunális építkezések, a csatornázás, a közlekedés, a közegészségügyi és a közoktatási intézményhálózat viszonylag gyors kifejlődésének szakszerű bemutatása.

Ami ezeknél a fejezeteknél elég gazdag szakirodalomra támaszkodhatott, a társadalomtörténeti fejezetek kidolgozásánál jobbadán saját kutatásaira, saját korábbi tanulmányaira támaszkodhatott. Ezért inkább a további kutatási eredmények jelzésére, és nem a tíz év előtti hiányosságok méltánytalan felsorolására szolgál az a megjegyzés, hogy ma már a burzsoázia foglalkozási és társadalmi tagozódásának, az alkalmazotti és értelmiségi réteg felnövekedésének, megosztottságának, az ún. „úri” és a „polgári” középosztály összefonódásának és éppen korszakunkban kiéleződő ellentétének árnyaltabb elemzéseivel is rendelkezünk.

A társadalomtörténeti fejezetek a maguk korában újszerűek és megalapozóak voltak. Helyenként tanulmányzerű alaposággal tárták fel a főváros népesedését, magyarosodását, az asszimiláció bonyolult folyamatát, a nagypolgári vezetőréteg származási, foglalkozási, funkcionális csoportjait. A legeredetibb, egész történeti irodalmunkban úttörő vállalkozás a kispolgárság fogalmának, helyének, fejlődési tendenciáinak, összetételének, ezen belül a kisipari, a tőle erősen különböző kereskedelmi kispolgárság, továbbá az alkalmazottak e korban kialakuló, erősen differenciált rétegének leírása, elemzése, néhány jellegzetességének meghatározása. Nagy érdemnek tartom a fővárosi — és elővárosi — munkásság kialakulásának, növekedésének, összetételének, helyzetének, mozgalmainak mind- eddig legalaposabb — bár nem előzmények nélkül való feldolgozását. Teljesen új viszont a társadalmi „topográfia” „A társadalom a város térképén” c. fejezetek. Ezekben a szerző sikerrel kísérli meg Budapest egyes kerületei és régiói társadalmi arculatának felvázolását, ami a kerületek és régiók politikai mozgásának, gondolkodásának, „léggörének” megértéséhez nagyon hasznos társadalomtörténeti hozzájárulás.

Ami e fejezetekből — részben egykori feldolgozatlansága miatt — észrevehetően hiányzik, az az életmód, a mindennapi élet szervezeti kereteinek, pesti sajátosságainak leírása. A szerző jószerint a lakáskultúra bemutatására szorítkozik, de alig említi a sajátos közép-európai — és ezen belül a sajátos pesti — *kávéházkultúrát*, amely otthon, lakás-kiegészítés, a társas érintkezés színtere, szórakozóhely, munkahely, szerkesztőség, a pesti humor szülőhelye is volt. Ez a hiányosság már-már öncsonkító ökonómiának hat, hiszen a szerző egyik kedvenc témája a főváros mindennapi életének sok jellegzetes figurája, tájai, szervezetei, szokásai: egy *urbánus szokáskultúra folklórja*.

Végül megemlítem, a várospolitikát mindeddig legteljesebb feldolgozását, ami az országos köztörténetnek is értékes, fontos része, annál inkább, mert a szerző tudatosan törekszik a városi és az országos politika kölcsönhatásainak bemutatására. Itt persze — akárcsak a kultúrtörténetben — nem csekély módszerbeli problémákba is ütközött. Budapest ugyanis nemcsak egyik város a sok közül, amelynek politikája, mozgalmi, kul-

túrája beolvadnak az országos fejlődés nagy egészébe, hanem az országos politika, a párt-harcok, a munkásmozgalom, a kultúra központja, alakítója is. Tudom, nagyon nehéz szétválasztani Budapestet, mint színhelyet az önálló városi egységtől, a gazdasági-társadalmi közösség sajátlagos szerepétől. Ez a szétválasztás a szerzőnek sem mindenütt sikerült. Néhol talán túlságosan belebocsátkozik országos történetben, másutt, mint a kultúrtörténetben, éppen ezt a veszélyt elkerülendő, túlságosan elvont marad. Mindenképpen hiányolhatjuk azonban a főváros saját politikai történetének, az ún. „*Bárczy-korszaknak*” a valamelyest bővebb, tartalmasabb, elevenebb bemutatását. Sok szempontból ez a város-építészet, városfejlesztés, oktatásügy, szociálpolitika alapozta meg a későbbi fővárost, s mindenképpen követendő, ápolandó hagyományaink közé tartozik.

E hiányérzetek – talán utólag erősebben érzékelt hiányok – inkább csendes sóhajok és jámbor óhajok a munka stabil épülettömbjei árnyékában. Olyanok, mintha egy egészsznapos, élménydús ismeretszerzésben gazdag városnéző túra után a turista egy pohár szódavízre áhitozik.

Hanák Péter

Budapest Története V. – Budapest története a forradalmak korától a felzabardulásig.

Irták *Gerelyes Ede, Horváth Miklós, Laczkó Miklós, Nagy Lajos, Preisich Gábor, Szekeres József, Tarjányi Sándor.* – Főszerkesztő Gerevich László. Kötet szerkesztő Horváth Miklós.

Akadémiai Kiadó Budapest, 1980. 665 oldal, 311 kép, 3 melléklet

Érdeme a szerzőknek, hogy erre az aktuális és sok szenvedélyt kiváltó feladatra, Budapest két világháború közti történetének analitikus megírására vállalkoztak. Köszönet illeti az őket megbízó Fővárosi Tanácsot, s annak Végrehajtóbizottságát, amely a sorozatot kezdeményezte és a kiadást gondozta.

Első szavunk a tiszteletadásé, az 1982-ben elhunyt Horváth Miklós ügyvezető elnöknek, a szerkesztőnek, akinek e kötet tudományos- és tudományszervező tevékenységét betetőző műve volt. Meghajlunk Nagy Lajos emléke előtt, aki nagy szaktudással örökítette meg a szeretett város életének első napjait „Epilógus”-nak nevezett tanulmányában.

Jelen méltatás alkalom arra is, hogy immáron a könyv „életéről” is szóljunk. Az összes példány elkelt, – ez mindennél jobban jelzi hasznosságát. Lassan hozzá lehet látni a második kiadás előkészítéséhez. Az értékelés a VI. kötet szerzőinek munkautasítás is, megalapozza a szocialista Budapest történetéről irandó szintézis feladatait. Haladéktalanul meg kell kezdenünk az 1973-as centenáriummal befejeződő VI. kötet munkálataival egyidejűleg egy egész Budapest történetét felölelő – eddig nagyon is hiányzó – kronológia kidolgozását.